

Jak to się pisze? Zasada konwencjonalna pisowni polskiej

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Prezentacja TED
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Jak to się pisze? Zasada konwencjonalna pisowni polskiej

Pisownia

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Zasada konwencjonalna nie ma uzasadnienia w morfologii ani fonetyce, a także w historii języka. Pisownia w tym przypadku jest najczęściej uwarunkowana przyjętym zwyczajem. Konwencja zapisu może być zmieniana. Na przykład do 1997 roku imiesłów przymiotnikowy z partykułą *nie* zapisywano rozdzielnie (*nie sugerujący, nie umyty*), zaś po uchwale Rady Języka Polskiego ustanowiono pisownię łączną (*niesugerujący, nieumyty*).

Twoje cele

- Poznasz jedną z czterech zasad rządzących polską ortografią.
- Opanujesz poprawną pisownię partykuły *nie* oraz pisownię wielką i małą literą.
- Dowiesz się, jakie są wyjątki od rozdzielnej pisowni połączeń międzywyrazowych.
- Nauczysz się poprawnego zapisu skrótów.

Przeczytaj

Pisownia małą i wielką literą

Zasada konwencjonalna to rodzaj umowy społecznej, na mocy której określone formy zapisu wyrazów uznaje się za poprawne, inne zaś za niepoprawne. Rozstrzygnięcia ortograficzne zapadające na podstawie umowy konwencjonalnej nie znajdują oparcia ani w wymowie, ani w budowie morfologicznej wyrazów, ani też w ich pochodzeniu historycznym.

Na zasadzie konwencjonalnej opierają się np. przepisy dotyczące:

- pisowni wielkiej i małej litery,
- pisowni partykuły nie (łącznej: z rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami odprzymiotnikowymi lub rozdzielnej: z czasownikami)
- pisowni wyrażen przyimkowych (rozdzielnej: bez reszty, do siego roku, na co dzień i łącznej: naokoło, nawzajem, powoli, zamiast),
- pisowni **skrótów** i skrótowców.

Wielką (dużą) literą zapisujemy nazwy własne:	Małą literą zapisujemy nazwy pospolite:
<p>NAZWY GEOGRAFICZNE I MIEJSCOWE</p> <p>→ Morskie Oko, Nowa Zelandia</p> <ul style="list-style-type: none">• Jeśli nazwa własna składa się z dwu członów i człon drugi jest rzeczownikiem w mianowniku nieodmieniającym się, człon pierwszy (wyraz pospolity): góra, jezioro, wyżyna itp. piszemy małą literą, np. morze Bałtyk.• Jeśli nazwa własna składa się z dwu członów i człon drugi jest rzeczownikiem w dopełniaczu lub przymiotnikiem w mianowniku, oba człony pisze się wielką literą, np. Morze Bałtyckie.• Przymiotniki: południowy, północny, wschodni, zachodni pisze się wielką literą, jeśli są integralną częścią nazw geograficznych czy jednostek	<p>TYTUŁY NAUKOWE I ZAWODOWE</p> <p>→ doktor, pani profesor, inżynier</p> <p>NAZWY GODNOŚCI</p> <p>→ minister, książę, major (uwaga: nazwy urzędów jednoosobowych w aktach prawnych pisze się wielką literą: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej; Rzecznik Praw Obywatelskich, ale zgodnie ze zwyczajem pisownię wielkimi literami można stosować również w tekstach o innym przeznaczeniu, o ile taka nazwa odnosi się do konkretnej osoby i występuje w pełnym brzmieniu, np. Dziś Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej odwiedził nasze miasto).</p> <p>JEDNOSTKI MONETARNE</p> <p>→ złoty, euro</p> <p>OKRESY KALENDARZOWE</p>

administracyjnych, np. Beskidy
Wschodnie, Europa Zachodnia.

NAZWY WŁASNE PAŃSTW, REGIONÓW, PROWINCJI, STANÓW, MIAST, OSIEDLI, WSI

→ Polska, Teksas, Podlesie, Poznańskie

NAZWY MIESZKAŃCÓW PLANET, CZĘŚCI ŚWIATA, KRAJÓW, REGIONÓW

→ Marsjanin, Afrykanin, Włoch,
Pomorzanin

IMIONA LUDZI, ZWIERZĄT, FIKCYJNYCH POSTACI

→ Anna, Burek, Sauron

NAZWY NARODOWOŚCI, RAS, SZCZEPÓW

Słowianin, Żyd (por. słowo żyd
w znaczeniu 'wyznawca judaizmu'
zapisywane małą literą)

PRZYMIOTNIKI DZIERŻAWCZE

→ psalmy Dawidowe, Piotrowy pokój,
Tuwimowskie wiersze

TYTUŁY CZASOPISM

→ Tygodnik Powszechny (uwaga:
przyimki
i spójniki wchodzące w skład nazwy
zapisujemy małą literą, np. Wiedza
i Życie)

JEDNOSTKOWE NAZWY INSTYTUCJI I URZĘDÓW

→ Instytut Literatury (uwaga:
występujące
w tych nazwach przyimki czy spójniki

→ miesiąc, rok, kwartał (uwaga: możliwe
jest też użycie wielkiej litery ze względu
religijnych w wypadku okresów: Wielki
Post i Adwent, które w roku kościelnym
należą do okresów szczególnie ważnych)

NAZWY WYZNAWCÓW RELIGII

→ żyd, katoliczka, buddysta

NAZWY MIESZKAŃCÓW MIAST, OSIEDLI I WSI

→ torunianin, krowodrzanin

NAZWY OKRĘGÓW ADMINISTRACYJNYCH

→ województwo kujawsko-pomorskie,
powiat krakowski, ziemia dobrzyńska,
archidiecezja gnieźnieńska (por. NAZWY
WŁASNE REGIONÓW I PROWINCJI, np.
Mazowsze, Pomorskie, zapisywane wielką
literą)

PRZYMIOTNIKI UTWORZONE OD NAZW KONTYMENTÓW, KRAJÓW, NARODÓW

→ afrykański, polski, żydowski

PRZYMIOTNIKI JAKOŚCIOWE OD NAZW WŁASNYCH

→ ser podlaski, wiersz różewiczowski
(uwaga: piszemy małą literą jako rodzaj
wiersza, wzorzec poezji; wielką literą
piszemy: Różewiczowski wiersz
w znaczeniu wiersz charakterystyczny dla
Różewicza)

i wyrażenia, np. imienia, pod wezwaniem,
na rzecz, numer, piszemy małą literą,
np. Fundacja Rozwoju Kardiologii im. prof. Zbigniewa Religi, Zespół Szkół nr 2 w Szczytnie)

NAZWY FIRM I MAREK

→ Autosan, Calvin Klein (wyjątek: nazwy wyrobów przemysłowych, np. samochodów, leków czy butów, piszemy małą literą. Są one używane jako nazwy pospolite konkretnych przedmiotów, a nie jako nazwy marek oraz firm. Przykłady: Przyjadę po ciebie nissanem, Czy aspiryna pomogła?)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Pisownia łączna i rozdzielna

Połączenia wyrazowe zazwyczaj piszemy rozdzielnie. Są jednak wyjątki:

zrosty, jak: mięsożerca, małosolny,
piorunochron,

1

2 -bym, -byś, -by, -byśmy, -byście z formami
osobowymi czasownika,

3 przymiotniki złożone z członów
nierównorzędnych znaczeniowo, tzn. takie,
w których człon pierwszy tylko dookreśla człon
drugi, będący głównym filarem znaczenia
(jasnoniebieski, ciemnoskóry, rzymskokatolicki,
dwudziestosześcioipółletni),

4 przyimki złożone z dwóch lub więcej przyimków
(poprzez, sponad, pomiędzy, zza).

Wyjątkiem jest także pisownia partykuły *nie* z niektórymi częściami mowy.

Pisownia partykuły *nie*

Piszemy *nie* łącznie z:

- rzeczownikami (niekatolik),
- przymiotnikami (niedrogi),
- z imiesłowami przymiotnikowymi (nieustający, nieruszony),
- z przysłówkami odprzymiotnikowymi (nieźle, nierówno).

Piszemy nie rozdzielnie z:

- czasownikami (nie idzie),
- z wyrazami w funkcji czasownikowej (nie trzeba, nie można, nie żal),
- przed imiesłowami przysłówkowymi i bezosobnikami (nie patrząc, nie mrugnawszy, nie mówiono),
- liczebnikami (nie osiem),
- zaimkami (nie ona),
- wyrażeniami przyimkowymi (nie o mnie, nie pod stołem),
- partykułami byle, lada (nie lada wyzwanie, nie byle co),
- przysłówkami nieodprzymiotnikowymi (nie bardzo, nie tylko),
- przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym (nie gorszy, nie najlepiej),
- przysłówkami w konstrukcjach nie ..., ale ... (nie tanio, ale drogo),
- rzeczownikami, przymiotnikami i imiesłowami przymiotnikowymi w określonych konstrukcjach, budujących przeciwstawienia (szkoła nie szkoła, ja muszę wyzdrowieć; nie dobry, ale wspaniały).

Pisownia skrótów

W języku polskim istnieje wiele reguł dotyczących stawiania kropki po skrótach. Warto się zapoznać z tymi, które stosuje się najczęściej. Oto wybrane reguły.

Kropkę stawia się:

- po skrócie, który jest początkową literą skróconego wyrazu lub początkowymi literami wyrazu np. a. = albo, g. = godzina, p. = pan, pani, r. = rok, rodzaj, s. = strona, siostra, syn, hab. = habilitowany, prof. = profesor, godz. = godzina;
- po skrócie nazwy dwu- lub wielowyrazowej, jeżeli wyrazy następne rozpoczynają się od spółgłoski, np. bm. = bieżącego miesiąca, ds. = do spraw, cdn. = ciąg dalszy nastąpi;

- jeśli w nazwie dwu- lub wielowyrazowej drugi wyraz lub któryś z następnych rozpoczyna się od samogłoski, to skrót tej nazwy ma kropkę po skrócie każdego wyrazu, np. b.u. = bez uwag, m.in. = między innymi, n.e. = nasza era.

Nie stawia się kropki po skrótach:

- które kończą się na tę samą literę co wyraz np.: dyr = dyrektor, doc = docent;
- polskich jednostek monetarnych np. złoty = zł, grosz = gr; ale: dolar = dol., korona = kor.;
- jednostek miar i wag np. centymetr = cm, kilogram = kg;
- w matematyce i fizyce np. cosinus = cos, logarytm = log, prędkość = v oraz po skrótach pierwiastków chemicznych np. rad = Ra.

Warto zapamiętać

Dla oznaczenia liczby mnogiej stosuje się podwojenie skrótu. Jeśli skróty są jednoliterowe, powtarza się tę literę np. strony = ss., gdy są dłuższe, zapisuje się dwa skróty obok siebie z użyciem kropek np. profesorowie Marecki i Życiński = prof. prof. Marecki i Życiński.

Skróty mgr, dr, prof., inż. itp. stawiamy tylko przed nazwiskami i nie używamy ich jako samodzielnych wyrazów.

Słownik

imię własne (nazwa własna)

nazwa jednostkowa (np. Wawel), opozycyjna do nazw pospolitych (np. zamek)

przymiotnik dzierżawczy

przymiotnik oznaczający przynależność, np. Mieszkowa drużyna = drużyna Mieszka

przymiotnik jakościowy

przymiotnik oznaczający jakość lub właściwość przedmiotu, np. tęczowa torba = torba w kolorach tęczy

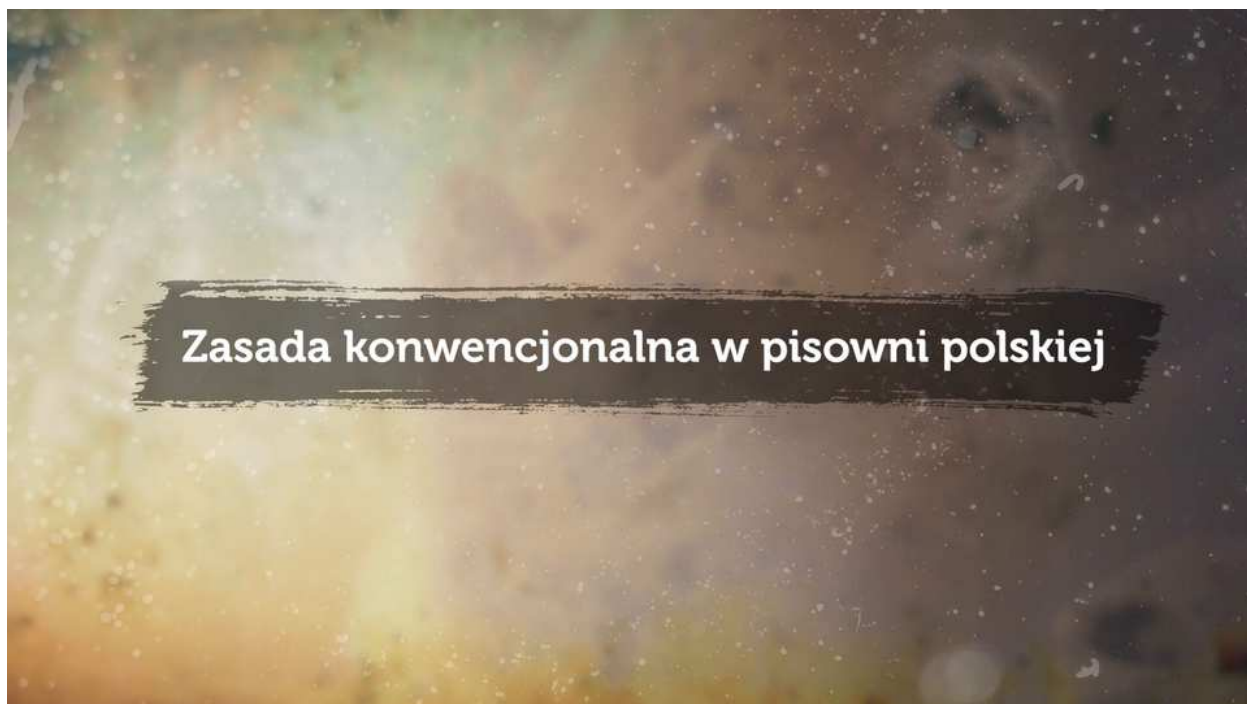
skrót

skrócony zapis wyrazu lub połączenia wyrazowego

zrost

wyraz pochodzący z połączenia elementów konstrukcji składniowej w jedną całość zespoloną jednym akcentem, np. z martwych wstanie → zmartwychwstanie

Prezentacja TED

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DJ55IPgpF>

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Zasada konwencjonalna w pisowni polskiej.

Polecenie 1

Na podstawie wykładu opisz problemy i wątpliwości związane z pisownią pewnych nazw, a wynikające z przyjęcia zasady konwencjonalnej. Wypisz przykłady takich trudności.

Polecenie 2

Na podstawie wykładu i własnych przemyśleń spróbuj odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego naruszenia zasady konwencjonalnej są najczęstszymi błędami popełnianymi przez piszących po polsku? Wypisz przykłady tych błędów.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Przyporządkuj do odpowiednich grup.

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Wypisz trzy części mowy, z którymi piszemy „nie” osobno.

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Ćwiczenie 8

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: Jak to się pisze? Zasada konwencjonalna pisowni polskiej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

4) rozumie rolę szyku wyrazów w zdaniu oraz określa rolę jego przekształceń w budowaniu znaczenia wypowiedzi.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

2) wykorzystuje składniowo-znaczeniowy charakter interpunkcji do uwypuklenia sensów redagowanego przez siebie tekstu;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

8. posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line;

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto stosuje podstawowe zasady pisowni polskiej (fonetyczną, morfologiczną, historyczną i konwencjonalną) w zachowaniu poprawności zapisu wypowiedzi.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- pozna jedną z czterech zasad rządzących polską ortografią;
- opanuje poprawną pisownię partykuły *nie* oraz pisownię wielką i małą literą;
- dowie się, jakie są wyjątki od rozdzielnej pisowni połączeń międzywyrazowych;
- nauczy się poprawnego zapisu skrótów.

Cele operacyjne. Uczeń:

- tworzy teksty o wyższym stopniu złożoności;
- umiejętnie korzysta z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, ocenia ich rzetelność, wiarygodność i poprawność merytoryczną;
- rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne;
- stosuje zasady etyki wypowiedzi.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- podająca;
- dyktando.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Jak to się pisze? Zasada konwencjonalna pisowni polskiej”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj”, aby przypomnieć sobie najważniejsze zasady ortograficzne.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wybiera jeden z tekstów, które pojawiały się w ogólnopolskim konkursie ortograficznym „DYKTANDO” w Katowicach, np.:

SPORTOWE IGRZYSKA

„W stanie Kentucky, u podnóża Appalachów, rozegrano mityng lekkoatletyczny. Wśród ponadpięćdziesięciotysięcznej widowni można było dostrzec wielu VIP-ów: chargé d'affaires, kongresmanów, biznesmenów (albo: businessmanów), działaczy MKOl (albo: MKOl-u). Niezadługo wrażeń co niemiara. Eksmistrz (albo: Eks-mistrz) olimpijski, zarazem ćwierćfinalista III Mistrzostw Świata w Lekkoatletyce zniemacka pośliznął (albo: poślizgnął) się na wirażu i runął tuż-tuż obok sędziego. Jak zmorzony snem opuścił bieżnię, zmożony raczej przez los niżli konkurentów.

W okamgnieniu rzeński Południowoafrykańczyk pospołu z hongkońskim donżuanem minęli linię mety. Od razu nasuwa się pytanie: któryż zasłużył na najwyższy stopień na ceglastoczerwonym podium? Jeśliby fotokomórka nie rozstrzygnęła wątpliwości, obaj by zdobyli ex aequo złoty medal. Wrzawę wzbudziło pojawienie się superatrakcyjnej, długonogiej cud-sportsmenki, niegdyś Miss Tennessee, która z wdziękiem pomknęła po rekord świata, a zwłaszcza jej wypowiedź:

- Spieszyło (albo: Śpieszyło) mi się, by zdążyć na soap operę.

Z kolei kulomiot z Norymbergi, jednocześnie keyboardzista w rockandrollowym zespole, przygotowuje się do startu. Przymrużył nasamprzód oczy, potem naprężył mięśnie, obrót, pchnięcie i szarobura kula znika w jasnozielonej murawie. Nie brak emocji także w skoku w dal i wzwyż, zażarta walka trwa niemalże o każdy centymetr - Niechżeż wygra byle kto z bylekąd, byleby najlepszy - półgłówno powiedział nowo zatrudniony trener, znawca savoir-vivreu. Nie był donkiszotem, bodajże jeszcze jak jego kolega z vis-à-vis. Jak rokrocznie w tym czasie bezustannie z nieba leje się żar, przed którym nie chronią wypijane naprędce hausty coca-coli (albo: koka-koli). Naraz kiedy krótko- i długodystansowcy opuścili arenę współzawodnictwa, upał zelżał, słońce skryło się za chmurami i rozpętała się burza.”

prof. dr hab. Edward Polański (2001 r.)

2. Uczniowie w kilkuosobowych grupach piszą dyktowany tekst, który ma pokazać, jak złożona jest polska ortografia oraz stanowi wyzwanie dla uczniów. Po wykonaniu zadania uczniowie wieszają swoje dyktanda w widocznym miejscu w klasie. Nauczyciel

omawia pisownię i wspólnie w klasie następuje poprawa i dopasowanie zasad do pisowni poszczególnych wyrazów.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie zapoznają się z sekcją „Prezentacja TED” i wykonują polecenie 1: Zapoznaj się z wykładem prof. Andrzeja Markowskiego na temat zasady konwencjonalnej w pisowni polskiej. Jakie problemy i wątpliwości co do pisowni pewnych nazw wiążą się z tą zasadą? Wypisz przykłady takich trudności.
2. Utrwalanie wiedzy i umiejętności. Uczniowie w parach wykonują polecenia zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Następnie, aby uzasadnić poprawność rozwiązań, omawiają je w większych grupach, przygotowując spójną argumentację,

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel na zakończenie zajęć odczytuje fragment rozprawy doktorskiej Macieja Malinowskiego:
„Skoro pisownia polska jest tak „powikłana”, a żadna, nawet najlepsza kodyfikacja nie może temu zaradzić („ludzie jak pisali źle, tak piszą”) – twierdził blisko pół wieku temu prof. Jan Tokarski, to może by pójść nową, inną drogą. Językoznawca publicznie nawoływał do bifurkacji ortograficznej, tzn. doprowadzenia do ustalenia dwóch grup norm pisowniowych. Pierwsza, łagodniejsza, „byłaby istotnym składnikiem nauczania, której naruszenie podlegałoby sankcjom szkolnym, druga, ostrzejsza, wyposażona w przepisy z najwyższej półki, dotyczyłaby bardzo wąskiego kręgu ludzi piszących zawodowo (naukowców, literatów, dziennikarzy), którzy musieliby je poznać dogłębnie”. Inaczej mówiąc – Jan Tokarski opowiadał się za dwiema normami ortograficznymi.
Rzecz jasna, [...] funkcjonowanie ortografii na dwóch poziomach jest niemożliwe. Ortografowie spierają się co najwyżej o to, czy istnieją normy ortograficzne, czy przepisy ortograficzne. Powszechne są opinie, że ani wcześniej Polska Akademia Umiejętności nie miała, ani obecnie Rada Języka Polskiego przy Polskiej Akademii Nauk nie uprawnień ustawowych do wydawania przepisów o charakterze wiążących zarządzeń (co najwyżej można mówić o zbiorach norm ortograficznych). Jednym słowem – nie można ukarać mandatem piekarza, który wywiesza tablicę informacyjną i pisze ciasto francuzkie, albo właściciela baru oferującego zupę brokółową.”
<http://www.sbc.org.pl/Content/93088/doktorat3218.pdf>
Nauczyciel prosi uczniów o dyskusję na temat tego, co sądzą o zasadach polskiej ortografii.

Praca domowa:

1. Na podstawie wykładu (sekcja „Prezentacja TED” i własnych przemyśleń spróbuj odpowiedzieć na pytanie: czy łatwo jest użytkownikom polszczyzny dostosowywać się do zmian w zakresie pisowni polskiej? Dlaczego?

Materiały pomocnicze:

- J.S. Bień, *O informatyce i przyszłości polszczyzny*, [w:] *Językoznawstwo w Polsce. Stan i perspektywy*, pod red. S. Gajdy, Opole 2003.
- B. Chaciński, *Wyczesany słownik najmłodszej polszczyzny*, Kraków 2005.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedialną prezentację „Prezentacja TED” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.